
Nermin BEGIĆ¹

**Društvo, moral, pravo i samoubistvo – problemi,
stavovi i kontraverzije**

**Society, Moral, Law And Suicide – Problems, Attitudes
And Controversies**

Margaret Pabst Battin: SUICIDE. Prentice-Hall, Inc. (A Simon & Schuster Company), Englewood Cliffs, 1995.

Svjetska literatura o proučavanju samoubistva, jednog od najkarakterističnijih fenomena ljudske egzistencije, dobila je značajan prilog sveobuhvatnom studijom Margaret Pabst Battin. Ona je napisala knjigu iz koje, svako ko se iz bilo kojeg ugla zanima tim fenomenom, može vrlo mnogo saznati i naučiti. Naravno, na ovom mjestu mora se odmah požaliti na nedostupnost ovakvih djela, prije svega zbog rijetkog prevođenja na naš jezik, a zatim i zbog različitih drugih zapreka redovnoj nabavci stručne literature sa ovog specifičnog područja nauke i istraživanja.

Svojevrsna "moralna legalizacija" samoubistva postavlja se danas kao ozbiljan etičko-pravni problem. Mišljenja su u javnosti u tom pogledu upadljivo podijeljena. Donedavno je dominiralo odlučno odupiranje bilo kakvom priznavanju "normalnosti" ili "ispravnosti" suicida, koji je smatran čistim zlom, krivičnim djelom od velike društvene opasnosti. U novije vrijeme dolazi do zahtjeva da se u izvjesnim slučajevima suicid prizna kao poželjni izlaz u tačno i pojedinačno definisanim "eutanazijskim" situacijama. U velikoj mjeri je primjetljiv i suzdržan, nesiguran pristup

¹ Diplomirani kriminalista

javnosti prema ovoj problematici, koja se gleda kao neka vrsta tabu-teme. Uostalom, i sama smrt je uopšte uzev tema kojoj se pristupa nerado i nevoljko, koja se najradije zaobilazi, ako je ikako moguće.

Autor u svojoj knjizi prije svega upozorava na izuzetnu aktuelnost problema kojim se bavi, a zatim predstavlja široki spektar različitih pristupa i nalaza o obuhvatnoj temi suicida. U knjizi su predstavljeni mnogobrojni različiti fenomenološki i tipološki podaci o prirodi i obradi samoubistava. Glavni naglasak Margaret Battin stavlja na poglede iz određenog aspekta i njihov razvoj kroz istoriju sve do današnjih dana. Opštepoznato je, naime, da se samoubistvo od davnina posmatra na različite načine. Pisac posebno naglašava tu raznolikost, koja nije samo vremenska, nego i prostorna (geografska). Pažljivo su prikazana različita mišljenja pojedinih istraživača, kao i specifičnih kolektiva – religija, naroda, država, njihova slaganja i neslaganja.

Kao glavna podtema knjige može se uočiti problem odnosa između *suicida i eutanazije*, kao jedno od važnijih područja aktuelnog zanimanja šire javnosti. Ovaj prvenstveno etički problem, koji se još uvijek posmatra vrlo diferencirano, s jedne strane - kroz prizmu staromodnih shvatanja, a s druge strane – kroz modernija razmišljanja o samoubistvu kao jednom od osnovnih prava ličnosti. U vezi s tim autorka raspravlja, također, o mogućnostima i moralnoj opravdanosti "legalizovanja" samoubistva. Pitanje eutanazije se na izvjestan način provlači kroz svako poglavlje knjige, kao jedno od ključnih pitanja koje stalno traži odgovor – moralnu dozvolu ili zabranu.

Uvodna cjelina teksta se odnosi na sistematizaciju glavnih oblika tretiranja fenomena samoubistva u savremenoj nauci. *Predikcija* (predviđanje) i *prevencija* (sprječavanje), u smislu pronalaženja metoda da se mijenjaju individualno – psihički i spoljašnji uslovi za koje se zna da stoje u izrazitoj situacijskoj povezanosti sa samoubistvom. Poglavlje posvećeno ovim aspektima opšte problematike suicida prikazuje i francuski program prevencije, koji bi se mogao označiti ekstremno oštrim, možda i surovim. Prevencija samoubistva se općenito predstavlja kao sistem postupaka koji često znače nešto više od "spječavanja ljudske nesreće". Pisac ne može da zaobiđe ni činjenicu da su prevencijski metodi i sistemi izrazito skupi, da zahtijevaju znatna materijalna ulaganja. *Intervencija* je opisana kao važan oblik prevencije, ali i zasebno, kao "intervencija u krizi", mnogo poznatija po instituciji "SOS – telefona", jednoj od trenutno najaktuelnijih i najpopularnijih metoda pomoći u kritičnim situacijama. Slaba strana SOS telefona je to što se ne može svesti na isključivo služenje svrsi prevencije samoubistva, a postoji i

momenat nesigurne istinitosti najava-poziva. *Postvencija* je treći oblik djelovanja vanjskih faktora, koji se odnosi na slučajeve "neuspjelih" samoubistava, te podrazumijeva odgovarajuću terapeutsku i socijalnu obradu osoba koje su pokušale samoubistvo.

Nakon uvodnih rasprava materija je izložena u osam poglavlja, čije sadržaje svakako vrijedi ukratko predstaviti.

Prvo poglavlje je naslovljeno "Religiozni pogled na samoubistvo". Težište je na izlaganju i propitivanju stavova pojedinih religija, a osnovni osvrt se odnosi na stavove kršćanstva, čija je osnovna dogma - protivljenje aktu suicida. Samoubistvo je kršenje biblijskih zapovjedi, budući da je po religijskom tumačenju život dar od boga, a tijelo kao božija tvorevina ujedno i božija imovina, na koju samo On ima puno pravo raspolaganja. Autor ovlaš dotiče i stavove drugih svjetskih religija, ali je primjetno da su oni u "drugom planu" i da im je posvećeno manje pažnje.

Drugo poglavlje knjige, "Socijalni argumenti u odnosu na samoubistvo", raspravlja problem moralne dopustivosti samoubistva, imajući u vidu prije svega posljedice po druge osobe. Praćen je uticaj čina na širu i užu okolinu samoubice, od porodice do države. Pažljivo i detaljno su izloženi različiti sudovi i stavovi, koji se kreću od izrazito negativnog mišljenja da je akt suicida kažnjiv, do mišljenja da se u nekim slučajevima može smatrati poželjnim, preporučljivim, čak razumnim izborom, bez obzira na želju samoubice ("utilitaristička teorija o racionalnom samoubistvu").

U trećem poglavlju, "Vrijednost života i samoubistvo", ključni je pojam vrijednosti života, odnosno načelo "svetosti života", karakteristično za zapadnu kulturu, koje ima svoj korijen u hebrejskoj i kršćanskoj religiji. Kao granica vrijednosti individualnog života postavlja se vrijednost zaštite drugih ljudskih života. Ako je ljudski život uistinu "najviše dobro" ("*summum bonum*"), onda se mora smatrati aksiološki ispravnim samožrtvovanje radi spašavanja života drugih. Autor nije mogao izbjeći izvjesnu konfuziju kvalitativnih i kvantitativnih aspekata vrijednosti života. Naime, šta je bolje smatrati mjerilom vrijednosti života jedinki; da li očuvanje broja živih ljudi (bez obzira na potrebnu pomoć za održavanje u životu) ili kvalitet individualne egzistencije (da li je "pao ispod nivoa ispod kojeg život više nema vrijednost"). U drugom dijelu ovog poglavlja veliki značaj pridat je Kantovoj filozofiji, baziranoj na isticanju moralnih mjerila. Kant se suprotstavlja svakoj mogućnosti opravdavanja samoubistva, osim u slučajevima kad je individua usljed moralne ugroženosti svoje ličnosti prisiljena – po Kantovoj logici – ne da izvrši samoubistvo, nego da ubije sebe.

Pomalo provokativan naslov četvrtog poglavlja "Koncept racionalnog samoubistva" zapravo podrazumijeva ključna pitanja: može li samoubistvo biti razumno i da li je uvijek razumno nastaviti život? Razmatranja se teško pretvaraju u iole određene odgovore i ostavljaju dosta zbunjujuću sliku. U zavisnosti od autora koji je obrađivao temu, samoubistvo može biti uvijek, ponekad ili nikad racionalno. Kraj poglavlja donosi dvosmislen zaključak: "Podjednako je racionalan izbor pokušati i druge *strategije*, za sprječavanje onoga što je loše i za ostvarenje ciljeva za kojima se žudi. Ali u slučajevima kada druge strategije ne *uspiju*, samoubistvo može biti jedina preostala razumna stvar za uraditi".

Poglavlje "Paternalizam i samoubistvo – uloga drugih" predstavlja savjetovanje kao intervenciju – u obliku savjetovanja osoba koje su pokušale da dignu ruku na sebe. "Uloga drugih" je samo pružanje psihičke podrške u slučajevima kad je to potrebno i samo pod uslovom da "žrtva" pristaje na ovakvu vrstu tretmana. Autor knjige ima jako pozitivno mišljenje o paternalizmu kao metodu prevencije, jer kod velikog broja slučajeva ovaj vid intervencije daje povoljne rezultate. Pri tome se polazi od pretpostavke da je pokušaj samoubistva "inteligentan" i "razuman" izbor pojedinca, osim u slučajevima mentalno poremećenih osoba. Jednostavno rečeno, savjetovanje se sastoji u znalačkom preporučivanju boljeg izbora, načina i puta za ostvarenje ciljeva za kojim potencijalni samoubica teži.

"Samoubistvo i pravo na samoubistvo" je naslov poglavlja koje se bavi pravnim aspektima dozvoljivosti suicida. Posmatrajući individualni život kao najveću vrijednost, koja je zaštićena zakonom i ne smije je uništiti niko, ima li pojedinac pravo da voljno okonča svoj život? Nijedno ljudsko biće nema pravo uništiti makar jedan ljudski život, pa ni svoj. S druge strane, svako ima pravo da raspolaže svojim životom, a najbolji način da se umre je onaj koji želimo, jer se život može shvatiti kao lična imovina – posjed, privatno vlasništvo. Po tome svi treba da imaju mogućnost slobode izbora – pravo na vlastiti život i pravo na vlastitu smrt. U ovom poglavlju razmotreno je i pitanje "uloge drugih" na relaciji eutanazija – samoubistvo, gdje se pretežno misli na bliske srodnike. Najbolji primjer bi možda bio pravo na odluku porodice u slučajevim poodmakle Alchajmerove bolesti, kada drugi mogu odlučivati bez obzira na "želju" "vlasnika" života.

Poglavlje "Fizička asistencija u samoubistvu" obradjuje temu neizlječivih oboljenja, koja dovode do teških i bolnih stanja (rak), ili individualnu egzistenciju svode na obično vegetiranje (Alchajmerov sindrom). Izloženi su bezbrojni razlozi za i protiv eutanazije. Prepliću se i analiziraju razne, u ranijim poglavljima već pomenute etičke dileme na tu temu i raspravlja o ulogama religije, drugih jedinki i društva, a postavlja se i problem kakva

su prava neizlječivo bolesne osobe kad je u pitanju poticanje ili pomaganje samoubistva.

Završno poglavlje knjige, "Zaključak – Samoubistvo i moralni kodeksi" možda najbolje pokazuje kako jedan ovako složen fenomen, ustvari, izmiče sveobuhvatnim objašnjenjima. Suicid može biti racionalan kao i neracionalan, neke religije ga odobravaju neke ne, život je najveća opšta vrijednost, ali i neprikosnoveni "privatni posjed". Ukratko, traženjem rješenja za ovaj problem otvara se uvijek rasprava bez kraja. Zato i zaključak ostaje bez zaključka, bez iskazanog cjelovitog mišljenja autora o dodirnutim dilemama i problemima. Značajno je to što autor, svojom knjigom koja predstavlja iscrpan pregled podataka i mišljenja o fenomenu suicida, alarmira javnost, upozorava na gorući problem i poziva društvo na akciju.

Dobra strana knjiga koje široko zahvataju odabranu temu je to što u njima čitalac može naći skoro sve što treba, u ovom slučaju o samoubistvima. Ustvari, treba reći da krajnji cilj čitave knjige nije bio - riješiti problem, nego "samo" upozoriti javnost na važnost problema i negovu aktuelnost koja je nepobitna od grčkih mislilaca pa sve do današnjeg vremena. Autorka na jedan detaljan, opširan, ali istovremeno i izuzetno jasan način, izlaže pitanja i odgovore koji su vrijedni pažnje. Knjiga stavlja na uvid čitaocu profil rasprava o suicidu, od historijskih razmišljanja do savremenih pogleda, koji se u osnovi bitno ne razlikuju. Mišljenja za i protiv o istim pitanjima bilo je kako kod antičkih mislilaca tako i u današnjem vremenu. Svi se slažu samo u tome što dodiruju isti problem. O budućnosti stavova prema suicidu ne može se govoriti sa sigurnošću. Knjiga, možemo slobodno reći, predstavlja nezaobilazno štivo za sve teoretičare pa i za analitičare (istraživače i naučno istraživačke timove) koji se zanimaju samoubistvima. Čitalac upoznaje mnoštvo autentičnih izvora, bilješki, citiranih navoda i mišljenja, dok njihova iscrpnost plijeni pažnju i zadivljuje. Pisac pokazuje analitičnost i širinu zahvata u obradi svakog dodirnutog problema. Dvodecenijsko iskustvo same autorke u proučavanju suicida, što ona ne bez ponosa ističe, očituje se u svakom napisanom poglavlju. Kazivanje u knjizi je višeslojno, analize pojedinih mišljenja i neslaganja među raznim autorima su vrlo pažljive i duboke. Glavnom vrijednošću čitavog djela može se naznačiti akribično i objektivno predstavljanje jednog složenog društvenog i ljudskog problema koji će, naročito u nekim svojim aspektima (na primjer odnos suicid – eutanazija), u budućnosti sigurno sve više zaokupljati javnost. Margaret Pabst Battin pružila je svojom knjigom značajan doprinos u tom smislu.